

ابعاد اخلاقی انسان‌شناسی در قرآن

سرشناسه: قلیچ‌لی، انسیه، ۱۳۵۴.

عنوان و نام پدیدآور: ابعاد اخلاقی انسان‌شناسی در قرآن / انسیه قلیچ‌لی.

مشخصات نشر: تهران: دارالفنون، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۳۸۲ ص.

شابک: ۹۵۹۴۷-۰۰-۶۰۰-۹۷۸: ۱۹۴۰۰۰ ریال.

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه

موضوع: انسان‌شناسی - جنبه‌های قرآنی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۸ الف / ۱۰۴ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۹

شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۸۲۰۴۸

نام کتاب: ابعاد اخلاقی انسان‌شناسی در قرآن

مؤلف: انسیه قلیچ‌لی

ناشر: دارالفنون

چاپ و صحافی: مجتمع چاپ اول

شابک: ۹۵۹۴۷-۰۰-۶۰۰-۹۷۸

نوبت چاپ: اول - پاییز ۱۳۹۴

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۹۴۰۰۰ ریال

*** حق چاپ این اثر، برای مؤلف محفوظ است ***

دفتر مرکزی: تهران، خیابان ۱۲ فروردین، کوچه بهشت آیین، پلاک ۳۴، انتشارات دارالفنون

تلفن تماس: ۶۶۹۶۸۸۸۵

فهرست مطالب

۱۳	پیش‌گفتار
	بخش اول: انسان‌شناسی اخلاقی در قرآن
	فصل اول: جایگاه انسان در قرآن
۱۸	آغاز آفرینش انسان
۲۰	علت اعتراض و ایراد فرشتگان
۲۴	آغاز آفرینش آدم (علیه السلام) و نافرمانی شیطان
۲۶	تعلیم اسماء
۲۷	خلقت حوا
۲۹	آدم و حوا در بهشت
۳۲	توبه آدم و حوا
۳۴	نگاهی به آفرینش زن با توجه به داستان آدم و حوا در قرآن
۳۵	ماده اولیه خلقت حوا در قرآن
۳۷	علت خلقت حوا در قرآن
۳۷	همگامی حوا با آدم
۳۸	اشتراک در عهد و پیمان
۳۸	عهد آدم در قرآن
۳۹	دشمن مشترک
۴۰	اشتراک در اوامر و نواهی الهی
۴۰	درخت ممنوعه چه بود؟
۴۱	اشتراک در گمراه شدن
۴۲	اشتراک در نتیجه نافرمانی
۴۲	اشتراک در ظاهر و شخصیت
۴۳	اشتراک در انتخاب و اختیار
۴۴	اشتراک در کفر
۴۵	هدف از خلقت انسان
۴۵	هدف فاعل یا هدف فعل
۴۶	کمال انسان در چیست؟
۴۶	هدف آفرینش انسان
۵۱	انسان‌شناسی اخلاقی، اهمیت و رویکردهای مختلف به آن

۵۲	انسان شناسی، اهمیت و ضرورت آن
۵۳	انسان شناسی و زندگی فردی و اجتماعی آدمی
۵۵	انسان شناسی و معارف دینی
۵۷	انسان شناسی و اصول اخلاقی و تربیتی
۵۷	انواع انسان شناسی
۵۸	رویکردهای مختلف به انسان شناسی
۶۲	آیات مربوط به انسان
۶۵	منشاء آفرینش انسان از دیدگاه قرآن
۷۱	پیشینه وجود انسان
۷۳	قدمت وجود انسان
۷۴	جایگاه انسان در عالم هستی
۷۵	انسان در جهان بینی اسلامی
۷۶	ارزش های انسان
۷۹	ضد ارزش ها
۸۰	زشت یا زیبا؟
۸۲	علم و دانایی
۸۳	خیر اخلاقی
۸۴	جمال و زیبایی
۸۵	تقدیس و پرستش
۸۶	توانایی های گوناگون انسان
۸۸	خود شناسی
۸۹	پرورش استعدادها
۹۰	پرورش جسم
۹۰	پرورش روح
۹۱	نقش مؤثر انسان در ساختن آینده خویش
۹۴	محدودیت های انسان از چند ناحیه است
۹۴	وراثت
۹۵	محیط طبیعی و جغرافیایی
۹۵	محیط اجتماعی
۹۵	تاریخ و عوامل زمانی
۹۵	طفیان انسان علیه محدودیت ها
۹۶	انسان و تکلیف
۹۷	بلوغ
۹۸	اطلاع و آگاهی
۹۹	قدرت و توانایی

۱۰۰.....	آزادی و اختیار.....
----------	---------------------

فصل دوم: ابعاد وجودی انسان شناسی اخلاقی در قرآن

۱۰۴.....	مقدمه.....
۱۰۴.....	دلیلی بر اثبات وجود روح.....
۱۰۷.....	راه کنترل بعد مادی انسان.....
۱۰۸.....	جنبه معنوی انسان.....
۱۱۰.....	بررسی ابعاد وجودی انسان از نگاه قرآن.....
۱۱۲.....	ویژگی‌های جسمانی انسان در قرآن.....
۱۱۳.....	ویژگی‌های روحانی انسان در قرآن.....
۱۱۴.....	ویژگی‌ها و ابعاد اخلاقی انسان از نظر قرآن.....
۱۱۹.....	ابعاد وجودی انسان.....
۱۱۹.....	بعد حیوانی.....
۱۲۰.....	بعد انسانی.....
۱۲۱.....	بعد الهی.....

فصل سوم: ماهیت و اقسام نفس انسان

۱۲۴.....	چیستی نفس و ضرورت شناخت آن.....
۱۲۵.....	معانی نفس در آموزه‌های قرآنی.....
۱۲۶.....	اقسام نفس انسان از دیدگاه قرآن.....
۱۲۷.....	نفس مسوله.....
۱۲۸.....	نفس اماره.....
۱۳۰.....	نفس لوامه.....
۱۳۱.....	نفس مطمئنه.....
۱۳۴.....	انسان، در میان دو نفس اماره و لوامه.....
۱۳۶.....	تقسیم نفس انسان.....
۱۳۷.....	خواص و ویژگی‌های نفس انسانی از دیدگاه ابن سینا.....
۱۳۸.....	تجرد نفس.....
۱۴۰.....	ماهیت نفس انسان در قرآن.....
۱۴۱.....	ماهیت نفس انسان از دیدگاه فلسفه اسلامی.....
۱۴۲.....	ماهیت نفس انسان از دیدگاه اخلاق اسلامی.....
۱۴۳.....	ماهیت نفس انسان از نگاه عرفانی.....
۱۴۴.....	مقام انسان‌ها در نزد خداوند متعال، در جریان تکوین و آفرینش.....
۱۴۵.....	مقام انسان‌ها نزد خداوند متعال، در سیر رشد از نقص به کمال.....
۱۴۶.....	ماهیت انسان به عنوان برترین مخلوق.....
۱۵۰.....	ماهیت نیاز انسان به دین.....

بخش دوم: ابعاد اخلاقی وجود انسان در قرآن

فصل چهارم: طبیعت و فطرت انسان

۱۵۸.....	معنای فطرت و طبیعت.....
۱۵۹.....	پیشینه تاریخی بحث فطرت.....
۱۶۲.....	تعریف فطرت.....
۱۶۴.....	واژه‌های مترادف با فطرت.....
۱۶۵.....	تفاوت فطرت، طبیعت، غریزه.....
۱۶۶.....	فطریات و شناخت‌های فطری.....
۱۶۷.....	مفهوم طبیعی و فطری بودن ادراکات و شناخت‌ها.....
۱۶۸.....	دلایل طبیعی و فطری بودن ادراکات.....
۱۶۹.....	خواسته‌ها و گرایش‌های طبیعی و فطری.....
۱۷۱.....	اصول و مفهوم گرایش‌های فطری و طبیعی.....
۱۷۳.....	فطرت و جاودانگی اصول اخلاقی.....
۱۷۴.....	نظریه طبیعت و فطرت، هدف‌ها و نتیجه‌ها.....
۱۷۵.....	آثار درون دینی.....
۱۷۶.....	فطرت و عبودیت.....
۱۷۶.....	فطرت و فراگیری دعوت.....
۱۷۷.....	فطرت و وحدت ادیان.....
۱۷۸.....	فطرت و خاتمت.....
۱۷۸.....	آثار برون دینی.....
۱۷۸.....	فطرت و تکامل انسانی.....
۱۸۰.....	فطرت و تربیت.....
۱۸۱.....	فطرت و اصالت فرد و جامعه.....
۱۸۲.....	فطرت و تکامل تاریخ.....
۱۸۳.....	فطرت و از خود بیگانگی.....

فصل پنجم: فضایل و رذایل اخلاقی

۱۸۶.....	مقدمه.....
۱۸۷.....	اخلاق.....
۱۸۷.....	اخلاق در لغت.....
۱۸۸.....	اخلاق در اصطلاح.....
۱۸۸.....	ملکات نفسانی.....
۱۹۱.....	اخلاق توحید خالص.....
۱۹۲.....	صفات نفسانی.....
۱۹۲.....	ملکات، حالات و افعال ارزشی.....

۱۹۳	اخلاق فاضله
۱۹۳	نهاد اخلاقی زندگی
۱۹۴	نظام رفتاری
۱۹۴	سیستم همگانی غیر رسمی و هدفمند
۱۹۵	اخلاق تکامل (فضایل و رذایل نسبی)
۱۹۷	فضایل اخلاقی در لغت و اصطلاح
۱۹۷	فضایل اخلاقی در لغت
۱۹۸	فضایل اخلاقی در اصطلاح
۲۰۱	اصول فضایل اخلاقی از دیدگاه فلاسفه قدیم
۲۰۳	نقد و بررسی اصول فضایل اخلاقی
۲۰۵	اصول اخلاقی در قرآن
۲۰۶	اسفار اربعه
۲۰۷	اصول اساسی اخلاق و حکمت عملی
۲۰۸	اصول اخلاقی اسلامی در روایت
۲۱۶	گناهان کبیره در کلام امام صادق (ع)
۲۱۸	موارد تبدیل گناه صغیره به کبیره
۲۱۸	اصرار بر صغیره
۲۱۸	کوچک شمردن گناه
۲۱۸	اظهار خوشحالی هنگام گناه
۲۱۹	گناه از روی طغیان
۲۱۹	منور شدن به مهلت الهی
۲۱۹	تجاهر به گناه
۲۱۹	گناه شخصیت‌ها
۲۲۰	رذایل و فضایل اخلاقی در قرآن و روایات و علم اخلاق
۲۲۱	گناه بزرگان از دیدگاه قرآن
۲۲۱	تعریف رذیلت اخلاقی
۲۲۲	چگونگی تعیین معیار فعل غیر اخلاقی
۲۲۲	رذایل اخلاقی براساس نظام اخلاقی اسلام
	فصل ششم: نقش اخلاق در سعادت و شقاوت انسان
۲۲۴	جایگاه اخلاق و عوامل مؤثر بر آن در قرآن
۲۲۴	عوامل بروز و ظهور صفات اخلاقی
۲۲۵	وراثت و خانواده
۲۲۶	معاشران و دوستان
۲۲۸	فرهنگ جامعه
۲۲۹	مفاهیم و کلیات اخلاق

۲۲۹	تعریف لغوی اخلاق
۲۳۰	تعریف اصطلاحی اخلاق
۲۳۰	اصول موضوعه اخلاق
۲۳۲	گرایش‌های بنیادین اخلاقی انسان
۲۳۳	نقش اخلاق در سعادت و شقاوت انسان در قرآن
۲۳۴	عوامل انحطاط و شقاوت اخلاقی انسان در نظام اخلاقی قرآن
۲۳۵	هوای نفس در نظام اخلاقی قرآن
۲۳۶	دنیا در نظام اخلاقی قرآن
۲۳۷	شیطان در نظام اخلاقی قرآن
۲۴۰	تبیین بنیاد اخلاق در قرآن
۲۴۲	دیدگاه‌ها در بنیاد رفتارهای اخلاقی
۲۴۶	ملاک ارزش اخلاق در محوریت انسان
۲۴۷	بنیاد اخلاق در قرآن
۲۴۸	اصل یکم: وجودشناسی
۲۵۰	اصل دوم: انسان‌شناسی
۲۵۱	اصل سوم: اخلاق در دین
۲۵۲	اصل چهارم: آیات قرآن

فصل هفتم: ضرورت و اهداف خودسازی و تربیت اخلاقی

۲۶۲	مقدمه
۲۶۲	ضرورت خودسازی
۲۶۳	اهداف خودسازی
۲۶۳	خودسازی، هدف انبیای الهی
۲۶۴	تضمین‌کننده رستگاری انسان
۲۶۵	تحقق انسانیت
۲۶۵	رشد شخصیت
۲۶۶	پرورش عقل
۲۶۶	زمینه اصلاح جامعه
۲۶۷	دشمن زدایی
۲۶۸	تربیت اخلاقی
۲۶۹	خاستگاه و مفهوم تربیت اخلاقی
۲۷۱	روش‌های پرورش و تربیت اخلاقی

فصل هشتم: عوامل و روش‌های خودسازی و تربیت اخلاقی

۲۷۴	مبانی و روش‌های خودسازی و تربیت اخلاقی
۲۷۴	مبانی تربیت اخلاقی در قرآن
۲۷۶	عوامل و مبانی خودسازی و تربیت اخلاقی

۲۷۶.....	توحید.....
۲۷۹.....	فطرت.....
۲۸۱.....	هدفدار بودن انسان.....
۲۸۲.....	اختیار.....
۲۸۲.....	معرفت‌پذیری انسان.....
۲۸۳.....	شیوه‌های تربیت اخلاقی در قرآن.....
۲۸۴.....	روش حب عبودی.....
۲۸۶.....	روش موعظه و نصیحت.....
۲۸۷.....	روش الگوسازی با بیان داستان و مثال.....
۲۸۸.....	وعده بهشت و جهنم.....
۲۸۸.....	پرسش و پاسخ.....
۲۸۹.....	امر به معروف و نهی از منکر.....
۲۸۹.....	ابتلاء.....

فصل نهم: کمال و سعادت اخلاقی انسان

۲۹۴.....	معنای لغوی و اصطلاحی کمال.....
۲۹۴.....	مفهوم کمال.....
۲۹۵.....	نظریه‌های مختلف در مورد انسان کامل.....
۲۹۵.....	مکتب عقل.....
۲۹۶.....	مکتب عشق.....
۲۹۶.....	مکتب قدرت.....
۲۹۶.....	مکتب محبت.....
۲۹۷.....	نقدی بر دیدگاه‌های فوق.....
۲۹۸.....	کمال انسان از دیدگاه قرآن.....
۳۰۰.....	عوامل رسیدن به کمال.....
۳۰۰.....	شناخت ذات حق و یقین به او.....
۳۰۱.....	عمل صالح.....
۳۰۲.....	موانع رسیدن به کمال و سعادت.....
۳۰۲.....	کمال و سعادت اخلاقی انسان.....
۳۰۳.....	بشربودن انسان کامل.....
۳۰۴.....	مقامات انسان کامل.....
۳۰۵.....	بیانگری و توصیف‌گری.....
۳۰۶.....	وحدت وجودی.....
۳۰۷.....	خلافت.....
۳۰۸.....	علم و قدرت.....
۳۱۱.....	مقام عبودیت.....

۳۱۳	شفاعت و توسل
۳۱۳	مقام احصا
۳۱۴	چیستی سعادت
۳۱۶	تعریف سعادت
۳۱۷	سعادت و شقاوت
۳۱۸	سعادت و کمال انسان
۳۲۰	جایگاه سعادت در اسلام
۳۲۲	جایگاه سعادت در قرآن
۳۲۵	موانع سعادت در قرآن
۳۲۶	اعراض از ذکر خدا
۳۲۶	عصیان و تمرد از احکام الهی
۳۲۷	بدعت در دین
۳۲۷	معصیت و گناه
۳۲۷	ظلم و بیدادگری
۳۲۸	غفلت
۳۲۹	هوایرستی
۳۳۱	انسان و دنیا پرستی
۳۳۳	جایگاه سعادت در روایات
۳۳۵	راههای رسیدن به سعادت
۳۴۰	سعادت از دیدگاه برخی از مفسران
۳۴۱	ملاک سعادت و شقاوت از دیدگاه علامه طباطبایی در تفسیر المیزان
۳۴۳	سعادت و اقسام آن در اصطلاح فلاسفه
۳۴۵	سعادت از منظر ملاصدرا
۳۴۸	سعادت در مکتب ارسطو
۳۵۱	سعادت در مکتب افلاطون
۳۵۳	سعادت در فلسفه اخلاق
۳۵۴	سعادت در نگاه غایت‌گرایانه
۳۵۵	سعادت در اخلاق هنجاری
۳۵۷	مسائلی پیرامون سعادت
۳۶۶	نتیجه‌گیری
۳۷۴	منابع و ماخذ

در تفکر اسلامی عقیده بر این است که ویژگی‌های منحصر به فرد انسان و ساختار زندگی وی، به گونه‌ای است که برای رفتارهای اجتماعی و فردی خویش و همچنین برای سعادت ابدی، نیازمند راهنمایی الهی و قوانین و ضوابطی است که از سوی خداوند توسط وحی تأمین گردد. بدیهی است که سخن بر خلقت ناقص انسان نیست تا وحی برای تکمیل کمبودهای انسان از جهت آفرینش موردنظر باشد بلکه وحی و قرآن، قوانین و نیازهای انسان و جامعه انسانی را مورد بررسی قرار می‌دهد. به این ترتیب هدف قرآن باز گردانیدن انسان به فطرت پاک و برگردانیدن قوانین ناقص بشری به قانون الهی است و لذا قرآن، کتاب آموزش نظریه‌ای نیست که در تلاش چیره شدن بر طبیعت بوسیله اندیشه و نظر باشد و زمینه را برای غلبه روح بر ماده فراهم کند، بلکه تلاش قرآن در آن است که ایمان را بر اساس هماهنگی میان محسوسات و معقولات بنا کند، به گونه‌ای که انسان با داشتن ایمان تنها در جهان غیب به سر نبرد و همه زندگیش را هم در جهان خالص ماده نگذراند، بلکه در زندگی میان نیروها و طبیعت‌ها تعادل ایجاد کند و معنویت را در همه جای زندگی مادی فراهم گرداند.

قرآن کریم به منظور دست یابی به خودشناسی و رشد شخصیت و ارتقای نفس انسان به مدارج کمال انسانی، مناسب‌ترین و بهترین راهی را که بتواند زمینه خوشبختی دنیا و آخرت او را فراهم کند، به وی نشان داده است. در قرآن کریم آیات بسیاری وجود دارد که فطرت وجودی انسان و حالات گوناگون روان او را متذکر شده و راه‌های تهذیب و تربیت و معالجه روان انسان را نشان داده است و سؤالاتی که ریشه در درون ذات آدمی دارد و از اعماق وجود انسان سرچشمه گرفته و اختصاص به فسر و گروه خاصی ندارد و در محدوده زمان و مکان خاص هم قرار نمی‌گیرد، از قبیل اینکه: از کجا آمده‌ام؟ برای چه آمده‌ام؟ به کجا می‌روم؟ چرا باید بروم؟ چه باید بکنم؟ سؤالاتی که معماهای وجود انسان هستند، را پاسخ می‌دهد و همچنین برخی از آیات قرآنی حاوی دستورات و سفارش‌هایی در زمینه‌های متفاوت است که در آرامش روانی و روحی انسان تأثیر مثبت داشته و موجب رفع اضطراب و نگرانی‌های بشری شده و در نهایت او را به تعادل می‌رساند.

یکی از آموزه‌ها و تعالیم قرآن، بیان حقایق پیرامون انسان از قبیل چگونگی خلقت و فلسفه خلقت انسان، ابعاد وجودی انسان، کرامت و برتری انسان بر موجودات دیگر، طبیعت و فطرت انسان، نیازها و گرایش‌های درونی انسان، مقامات و درجات معنوی انسان نزد خدا، استعدادها و ظرفیت‌های وجودی انسان،

حقیقت نفس انسان و اقسام و حالات آن، فضایل و رذایل اخلاقی انسان، سعادت و شقاوت انسان، تربیت نفس انسان است.

از طرفی دیگر بخشی از تعلیم قرآن مربوط به اخلاق است و خود قرآن یکی از اهداف رسالت انبیاء را تعلیم و تربیت اخلاقی انسان می‌داند ضمن اینکه یکی از شروط و عوامل سعادت و رستگاری اخروی انسان در قرآن رعایت موازین اخلاقی آنچنانکه در شریعت و از طرف خداوند بیان شده می‌باشد و بر این جهت اخلاق دارای اهمیت بسیار است و شایسته است توجه جدی بدان شود.

بنظر می‌رسد انسان‌شناسی و اخلاق در قرآن نوعی وابسته و مربوط بهم هستند به این معنا که مقام و جایگاه انسان در قرآن تا حد بسیاری قائم به اخلاق و سجایای اخلاقی اوست و از سوی دیگر اخلاقیات انسان وابسته به تربیت و طبیعت انسان و گرایش‌ها و نیازهای درونی اوست.

بر این اساس بررسی ارتباط میان این دو مقوله و نقش و تاثیر هر یک بر دیگری اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد بخصوص اینکه نقش زیادی در تعیین چگونگی و روش عملی وصول انسان به خیر و کمال و سعادت دارد بطوری که برخی مضامین دینی چون ایمان و کفر و عدل و ظلم، سعادت و شقاوت و هدایت و ضلالت و غیر آنها بنحوی مربوط به همین بحث انسان‌شناسی اخلاقی در قرآن می‌شود.

به عبارتی دیگر، انسان‌شناسی قرآن مبتنی بر اخلاق و اخلاقیات قرآنی مبتنی بر انسان‌شناسی و دین‌شناسی قرآن مبتنی بر هر دوی اینها یعنی اخلاق و انسان است.

بر این اساس می‌توان گفت که از یکسو اخلاق بخشی از انسان‌شناسی قرآن بوده و از آن منبع می‌شود از سوی دیگر خیر و کمال و سعادت انسان وابسته و مربوط به اخلاق است.

که از خودشناسی که بخشی از انسان‌شناسی است اخلاق مطلوب قرآن شناخته می‌شود و از خودسازی که بخشی از اخلاق است انسان مطلوب قرآن مشخص می‌شود و از مجموع انسان مطلوب دارای اخلاق مطلوب قرآن، انسان سعادت‌مند از منظر قرآن شناخته می‌شود.

بنابراین بدون شناخت انسان نمی‌توان تکالیف و وظایف انسان را در وادی اخلاق و حقوق مشخص کرد. به دیگر سخن، بدون شناخت انسان هیچ نظام اخلاقی، تربیتی، حقوقی، سیاسی، اقتصادی و مدنی صحیح و کامل عیاری قابل ارائه نیست. باید نخست انسان را شناخت، توانایی‌های او را دریافت، استعدادهايش را تعریف کرد و سپس در نهایت برای به فعلیت رساندن این استعدادها برای او دستورالعمل نوشت و مکتب تربیتی و اخلاقی شایسته برای او پایه‌ریزی نمود. این کتاب در تلاش است ابعاد اخلاقی انسان‌شناسی و انسان سعادت‌مند از منظر قرآن را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.